

Paul Le Blanc: Trotskijs revolutionära teorier – nyskapande eller en fortsättning?

[Ur *Links International Journal of Socialist Renewal*, 2 december 2018. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Trots att jag ser mig själv som trotskist (precis som jag betraktar mig som leninist och marxist) finns det en sak som har givit mig problem med en del vänner som också kallar sig trotskister.¹

I början av min korta biografi *Leon Trotsky*, sa jag: ”En central sida av Trotskijs rykte är att han var en lysande innovativ teoretiker.” Det var okej – det var det som kom sedan som var problemet: ”När jag tittar på de teorier som Trotskij förde fram i sina teoretiska skrifter ... kommer jag att ha en benägenhet att betona de sidor som *inte var nyskapande* i Trotskijs tänkande, speciellt i förhållande till den mycket prisade teorin om den permanenta revolutionen, hans analys av stalinismen, hans förslag för att besegra Hitler och det ytterst missförstådda *Övergångsprogrammet*. Allt detta hämtades från Marx och från revolutionära marxister på Trotskijs egen tid, inklusive det bästa av Andra internationalens marxism under perioden fram till 1914, liksom den tidiga Tredje internationalens gemensamma projekt.”² Här vill jag koncentrera mig på huvudinnehållet i det Trotskij hade att säga om saker som den permanenta revolutionen och stalinismen och så vidare. Men först vill jag använda lite tid för att utveckla den här frågan om nyskapande.

1 Denna artikel grundas på ett tal som hölls vid en konferens i Chicago, *Socialism 2018*, och som går att höra på ”*We are many*”.

2 Paul Le Blanc, *Leon Trotsky*, London: Reaktion Books, 2015, s 13-14. Två exempel på kritiken kan hittas i ett par allmänt sett vänligt inställda recensioner av Jeff Mackler, ”Leon Trotsky, Revolutionary Fighter”, *Socialist Action*, 15 oktober 15, 2015, och Michael Löwy, ”A most intelligent and insightful presentation of Trotsky’s thought and historical action”, *International Viewpoint*, 3 maj 2015.

Jag tycker att det är till väldigt liten nytta att förvandla Leo Trotskij till någon sorts ideologisk symbol, med en speciell samling teorier som förs fram under rubriken ”trotskism”, i syfte att lyfta upp honom (och de av oss som dyrkar honom) över resten av mänskligheten – eller åtminstone över alla andra inom vänstern. Det kan också leda till att det skapas ideologiska måttstockar, med vilka man kan slå dem av oss som avviker från Mästarens lära. Jag tycker att det är till speciellt liten nytta att ha en konkurrerande samling beteckningar: där går några *marxister*, här kommer en *leninist*, och de där borta är *trotskister*, sedan finns det en *luxemburgist*, här har vi en *gramscian*, och så vidare. Trotskij (och Marx och Lenin och Luxemburg och Gramsci) betraktade inte saker och ting på det sättet. Trotskij såg sig själv som en revolutionär socialist, vilket för honom var samma sak som en kommunist – även om han verkligen ansåg att Marx’ alla teorier och sätt att närma sig saker och ting var så imponerande att han nöjde sig med att kalla sig marxist. Det gäller också personer som Luxemburg, Lenin och Gramsci – och i min bok *Från Marx till Gramsci* försöker jag visa att det bästa sättet att förstå dessa tre revolutionärer, jämte Trotskij och Marx och Engels, är genom att se deras metoder och politiska praktik som så näraliggande att de kan grupperas tillsammans.³

Trotskij hade en fördel framför de andra, av den enkla orsaken att han levde längre, vilket gjorde det möjligt för honom att tillämpa en marxistisk analys på 1900-talets mest fruktansvärda tyrannier – stalinismen och fascismen (i synnerhet fascismens mest elakartade form, nazismen).⁴ Vi kommer inom kort att återvända till detta – men låt oss först se på hur Trotskij lutade åt att definiera begreppet marxist – speciellt i förhållande till begreppet *leninist*.

Ett av de ställen där Trotskij utforskade detta var i de omfattande noterna till hans ofullbordade biografi om Stalin. Han konstaterade: ”Marxismen är i sig själv en historisk produkt och ska accepteras som sådan. Denna historiska marxism innehåller tre grundläggande delar: materialistisk dialektik, historisk materialism och en teoretisk kritik av den kapitalistiska ekonomin.” Han fortsatte med att hävda: ”leninismen [är] marxism i handling, det vill säga teori omvandlad till kött och blod.” Inte så att Marx var teoretiker istället för aktivist – han var aktiv i Kommunistiska förbundet på 1840-talet och Internationella arbetarassociationen (Första internationalen) på 1860- och början av 1870-talet. Men enligt Trotskij ”skiljer sig [Lenins arbete] enormt från Marx’ och hans gamla kamraters arbete, lika mycket som Lenins epok skiljer sig från Marx’ epok. Revolutionären Marx levde och dog som teoretisk lärare åt proletariats unga partier och som en föregångare till deras framtida avgörande strider. Lenin ledde proletariats till erövringen av makten, säkrade segern med hjälp av sitt ledarskap, ledde [tack vare den ryska revolutionen] den första arbetarstaten i mänsklighetens historia”, och arbetade, speciellt genom Kommunistiska internationalen, på samma gång för

3 Paul Le Blanc, *From Marx to Gramsci, A Reader in Revolutionary Marxist Politics*, Chicago: Haymarket Books, 2016. Den gemensamma grunden och kontinuiteten utvecklas i bokens långa inledning, s 3-145.

4 En representativ samling av Trotskijs skrifter under denna senare period finns i Kunal Chattopadhyay och Paul Le Blanc, red, *Leon Trotsky, Writings in Exile*, London: Pluto Press, 2012. Man skulle kunna hävda att Gramsci – som levde till 27 april 1937 – också kunde analysera både fascismen och stalinismen. Men Gramscis tioåriga fängelsevistelse hindrade honom från att ta itu med den tyska varianten av fascismen, liksom stalinismens natur och betydelse. Trots viktiga insikter var hans analys av den sistnämnda ibland ”undvikande” och av nödvändighet ”begränsad”, vilket Emanuele Saccarelli konstaterar i *Gramsci and Trotsky in the Shadow of Stalinism: The Political Theory and Practice of Opposition*, New York: Routledge, 2008, s 54.

en internationell seger för arbetarklassens styre.⁵

Precis som Marx hade turen att ha det Trotskij kallar ”gamla kamrater” som gav avgörande bidrag till det han tänkte och kunde göra, så hade givetvis även Lenin det – hans gärningar var av nödvändighet en del av en gemensam strävan. Hans kamrater var speciellt samlade i ett centraliserat organisatoriskt nätverk inom den ryska revolutionära rörelsen, ett nätverk som kallades bolsjeviker. Deras revolutionärt marxistiska perspektiv återspeglade lärdomar och insikter som hade erhållits genom samlade erfarenheter, som Lenin gav en röst åt, och detta hade i sin tur ett avgörande inflytande inom den Kommunistiska internationalen.⁶

Tyvärr lyckades inte krafterna i och kring Kommunistiska internationalen sprida revolutionära segrar för arbetarklassen till andra länder. Arbetarklassens regim i Sovjetryssland blev inte bara isolerad i en fientlig kapitalistisk värld, utan skadades också svårt under ett brutalt inbördeskrig och ödelades av upprepade vågor av ekonomiska kriser.

I den nya sovjetrepubliken gav detta upphov till auktoritära vanor och tendenser i kommunistpartiets apparat och sovjetstaten. Det utkristalliserade sig en självupptagen byråkrati som sa sig företräda det gamla revolutionära engagemanget men i själva verket gick i rakt motsatt riktning. Som Trotskij förklarade i sitt vittnesmål inför Deweykommissionen 1937, inledde byråkratin vid denna tidpunkt (början av 1920-talet) en kampanj där ”alla bolsjevismens gamla formuleringar kallades ’trotskistiska’. Det var tricket. Den genuina bolsjevismen är emot alla privilegier, minoritetens förtryck av majoriteten.” Nu fördömde stalinisterna det som ”trotskismens program”.⁷

Det som är speciellt med Trotskij är att han, till skillnad från många, försökte vara trogen de ursprungliga marxistiska perspektiven. I viss mening blev han nyskapande genom att helt enkelt tillämpa gamla principer – så konsekvent och kreativt som han kunde – på en ny verklighet. Det för oss tillbaka till marxismen.

Marxismen förenar en syn på historien, ett engagemang i den aktuella verkligheten och en strategisk inriktning att ersätta kapitalismen med socialismen. Den förhärskande tolkning av historien som delades av marxisterna i början av 1900-talet löd ungefär så här: sedan klassamhället uppstod (där små, mäktiga, utsugande överklasser berikades av stora arbetande majoriteter) har det funnits en rad historiska stadier som kännetecknas av olika ekonomiska former – gamla slavsamhällen ersattes av feodalismen som lämnade plats åt dagens kapitalism.

Kapitalismens tillväxt underlättades av demokratiska revolutioner som sopade undan kungamakten och den jordägande adelns makt, och beredde vägen för alltmer demokratiska republiker och kapitalistiska ekonomier. Kapitalisternas (borgarklassens) seger röjer vägen för industrialism och moder-

5 Leon Trotsky, *Stalin, An Appraisal of the Man and His Influence*, redigerad av Alan Woods och Robert Sewell, London: Wellred Books, 2016, s 723, 724, 733.

6 Detta framgår – på ett omfattande och bra sätt – i John Riddells och hans medarbetares verk i sju band om Kommunistiska internationalen, fem publicerade av Pathfinder Press och två av Haymarket Books. Se även ytterligare skrifter om Kommunistiska internationalen av John Riddell, som finns tillgängliga på hans webbplats *Marxist Essays and Commentary*.

7 *Fallet Leo Trotskij*, på marxistarkiv.se, s 239.

nisering. Det skapar en ekonomisk produktivitet och ett överflöd som möjliggör en socialistisk framtid (ett helt genom demokratiskt samhälle av frihet och överflöd där det inte kommer att finnas någon överklass och ingen underklass). Kapitalismen ger också upphov till en arbetar- (eller proletär) majoritet som möjligen har *intresse* av och den *kraft* som krävs för att skapa en socialistisk framtid.

Många marxister trodde följaktligen att det först måste ske en borgerligt demokratisk revolution, följt av industrialisering och modernisering, innan de nödvändiga förutsättningarna för en proletärt socialistisk revolution kunde skapas. I början av 1900-talet verkade det finnas ett skriande behov av en borgerligt demokratisk revolution i det ekonomiskt ”underutvecklade” Ryssland. Det var ett land som förtrycktes av ett tsaristiskt envælde och en jordägande adel (med kapitalisterna som underordnade partners), och som hade en liten arbetarklass och en stor utfattig bondeklass. Många marxister drog slutsatsen att de skulle kämpa för att en sådan borgerligt demokratisk revolution skulle segra, så att en kapitalistisk utveckling så småningom skulle skapa de ekonomiska och politiska förutsättningarna för en arbetarrevolution som slutligen skulle få till stånd socialismen.

För en del ryska marxister (mensjevikerna som stod under inflytande av ”den ryska marxismens fader”, Georgij Plechanov) innebar det att man skulle bygga en allians mellan arbetare och kapitalister för att stöta tsarismen. Lenin och hans bolsjeviker var djupt skeptiska till de ryska kapitalisternas revolutionära potential, och uppmanade istället till en radikal allians mellan arbetare och bönder som skulle föra kampen mot tsarismen till seger. Men inte ens de ifrågasatte det ”ortodoxa” schemat: först en särskild borgerligt demokratisk revolution som röjer vägen för en kapitalistisk utveckling; senare – när förhållandena var mogna – skulle en arbetarrevolution få till stånd socialismen.⁸

Men ur marxistisk synvinkel är detta schema en teoretisk och politisk gåta. Om arbetarklassen är så avgörande för den demokratiska revolutionen som mensjevikerna hävdade, och om deras direkta utsugare är kapitalisterna som de för klasskamp mot, hur ska då dessa dödsfiender förväntas förenas som kamrater under en gemensam kamp? Och om – som Lenin envist hävdade – arbetarna i själva verket måste vända ryggen åt kapitalisterna (i förbund med bönderna) för att stöta tsarismen, vad vore det då för mening för dem, att när de har sekrat överlämna makten till sina fega utsugare?

”Bara Trotskij [lyckades] kapa den gordiska knuten i Andra internationalens marxism”, har min vän Michael Löwy hävdad, ”och inse de revolutionära möjligheter som låg bortom den dogmatiska tolkning av den demokratiska ryska revolutionen som var det otvetydiga problemet med *alla* andra marxistiska formuleringar”. Men i sin omfattande dokumentation i *Vittnen till den permanenta revolutionen* har forskarna Richard B Day och Daniel Gaido ifrågasatt detta på ett skarpt och övertygande sätt. ”Även om Leo Trotskij förvisso var den permanenta revolutionens mest berömda och lysande förespråkare, så var han ingalunda dess enda upphovsman” sammanfattar de det. Bland de andra finns Karl Kautsky, Alexander Helphand (som använde pseudonymen Parvus), Rosa Luxemburg, David Rjazanov, Franz Mehring – och skulle man kunna tillägga, Lenin, med sin formulering ”oavbruten revolution”. Orden ”permanent revolution”, och viktiga delar av teorin, kan

8 För Trotskij's redogörelse, se [Tre uppfattningar om den ryska revolutionen](#), på marxistarkiv.se.

återfinnas i Marx' och Engels' arbeten – i synnerhet deras skrifter från 1850. Speciellt med avseende på Ryssland dyker begreppet upp i deras skrifter från 1870- och 1880-talen – exempelvis i 1882 års inledning till *Kommunistiska manifestet*.⁹

Trotskij vidhöll själv att hans begrepp ”permanent revolution” sammanföll med andra marxisters perspektiv. Vissa har betecknat detta som ett försök att ”bagatellisera hans nyskapande uppfattning” för att ”tona ner den påstått ’kätterska’ karaktären på teorin om den permanenta revolutionen”.¹⁰ Det verkar i själva verket som om Trotskijs kommentarer grundades mindre i politisk opportunistisk än intellektuell ärlighet. Långt från att vara Leo Trotskijs unika skapelse, är det ett perspektiv som på ett naturligt sätt härrör ur de revolutionära begrepp som är en inneboende del av Marx' egna analyser och metodologi. Som Isaac Deutscher har konstaterat är ”Trotskij ... starkt engagerad i ett element hos den klassiska marxismen, själva dess kärna: den permanenta revolutionen.”¹¹ Revolutionärt sinnade teoretiker och aktivister – som försöker tillämpa en sådan marxism på världen runt dem – kommer på ett naturligt sätt att komma fram till formuleringar som går i riktning mot en ”permanent revolution”.

Men det var Trotskijs lysande prosa som på det klaraste och djärvaste sättet formulerade den permanenta revolutionens inbördes sammanhängande delar. Trotskijs formulering knöt kampen för demokrati – ett slut på de feodala privilegierna (särskilt utdelning av jord till bönderna), yttrandefrihet, lika rättigheter för alla, folkstyre – till kampen för socialismen, ett samhälle där folkets stora majoritet skulle kontrollera samhällets ekonomiska resurser, för att tillåta en fullständig och fri utveckling av alla. Den knöt också kampen för en revolution i Ryssland till den socialistiska revolutionens sak över hela världen.

Trotskijs version av teorin innehöll tre grundläggande punkter. 1) Den revolutionära kampen för demokrati i Ryssland kunde bara segra under ledning av arbetarklassen med stöd från bondemajoriteten. 2) Denna demokratiska revolution skulle inleda en övergångsperiod i Ryssland där alla politiska, sociala, kulturella och ekonomiska förhållanden skulle fortsätta att förändras, och leda i riktning mot socialismen. 3) Denna övergång skulle vara en del av, och hjälpa till att befrämja och även främjas av, en internationell revolutionär process.

Man kan gå längre, bortom länder som Ryssland: *permanent revolution* kan tillämpas i de kapitalistiska kärnländerna, inte bara i den mindre utvecklade periferin. Kampen för verklig demokrati, kampen för att få slut på militarism och imperialistiska krig, kampen för att försvara miljön mot den

9 Michael Löwy, *The Politics of Combined and Uneven Development: The Theory of Permanent Revolution*, Chicago: Haymarket Books, 2010, s 43. Dokumentation om den gemensamma grund som Trotskij och andra hade kan återfinnas i Richard B Day och Daniel Gaido, red, *Witnesses to Permanent Revolution: The Documentary Record*, Leiden/Boston: Brill, 2009, och i Teodor Shanin, *Late Marx and the Russian Road: Marx and "The Peripheries of Capitalism"*, New York: Monthly Review Press, 1983. Angående Lenin, se Löwy, s 34-36, och Paul Le Blanc, "Lenin and the Revolutionary Party: A Revolutionary Collective", *Links, Journal for Socialist Renewal*, 10 juli 2018.

10 Löwy, s 40. Löwys tolkning betonas på ett kraftfullt och skickligt sätt i första delen av en artikel med titeln "Lenin and Trotsky" (skriven tillsammans med Paul Le Blanc, som ansvarade för andra delen av denna artikel), i Norman Levine och Thomas Rockmore, red, *The Palgrave Handbook of Leninist Philosophy*, New York: Palgrave Macmillan, under publicering.

11 Isaac Deutscher, *Inledning till Den permanenta revolutionens epok*, på marxistarkiv.se, s 7.

ödeläggelse som kapitalismen skapar, kampen för att bara försvara livskvalitén för en majoritet av folket, kan inte säkerställas utan att arbetarklassen kommer till makten och störtar kapitalismen. Det innebär att vår egen kamp här och nu också har en ”permanent revolutionär” dynamik. Det går heller inte att säkerställa socialismens seger utan att de socialistiska revolutionerna sprids till andra länder. Trotskijs framhåll (med egna ord) ”den socialistiska revolutionens permanenta karaktär i sig, oberoende av om det är ett efterblivet land som är invecklat – som endast i går fullbordade sin demokratiska revolution – eller ett gammalt kapitalistiskt land som redan haft en lång epok av demokrati och parlamentarism.” Han tillade:

Fullbordandet av den socialistiska revolutionen inom nationella gränser är otänkbart... Den socialistiska revolutionen börjar på nationell nivå, utvecklas på en internationell och fullbordas i världsmåttstock. Den socialistiska revolutionen blir sålunda en permanent revolution i en nyare och vidare mening av ordet; den når sin fullbordan endast i en slutlig seger för det nya samhället på hela vår planet.¹²

Men detta är återigen ren marxism, inte en nyskapande teoretisk vändning av Trotskij. Och han påstod aldrig något annat.

Efter Lenins död drogs den av Stalin ledda framväxande byråkratiska apparaten i det kommunistiska partiet och sovjetstaten instinktivt till en variant av ”marxismen” som klippte alla band till de centrala delarna av Trotskijs utformning av den permanenta revolutionen: förbindelsen mellan demokrati, socialism och internationalism. Stalin förde fram uppfattningen att denna så kallade ”socialism” (nedtyngd av brist och envælde, problem som så småningom skulle försvinna om alla kamrater gjorde som de blev tillsagda) kunde byggas upp i Sovjetunionen ensamt, i en värld dominerad av kapitalismen.¹³ Därmed förväntades kommunistpartier i andra länder (som tvingades följa den stalinistiska linjen) kämpa för demokrati och sociala reformer, men *inte* en socialistisk revolution, bilda allianser med ”progressiva kapitalister” och skapa regimer som skulle samexistera fredligt med Sovjetunionen. Denna taktik avbröts under en kort period mellan 1929 och 1934 av en så kallad ”vänstersväng” (som vi kommer att analysera strax).

Som Tom Twiss dokumenterar i sin utmärkta studie *Trotsky och frågan om sovjetbyråkratin*, innehöll Trotskijs tidiga försök att analysera stalinismen en del allvarliga missbedömningar.¹⁴ Men ganska snart förstod han mycket av frågan. När Trotskij 1932 beskrev en typisk ämbetsman inom den sovjetiska byråkratin, ”som hanterar [partiets] generallinje som brandmannen sin spruta”, var han skoningslös: ”Han äter och super, ynglar av sig och lägger sig till med ansenlig kulmage. Han uttalar sig myndigt och självsäkert med klangfylld stämma. Han handplockar folk underifrån som är honom trogna, förblir trogen mot sina överordnade och förbjuder andra att kritisera honom. Och allt detta uppfattar han som generallinjens andemening.” Han tillade att den härskande apparaten utgjordes av några miljoner sådana byråkrater, och en majoritet av dem ”deltog aldrig i den klasskamp som är förenad med uppoffringar, självförnekanden och faror.... De stöds av statsmakten som

12 Leo Trotskij, *Den permanenta revolutionen*, på marxistarkiv.se, s 83.

13 För mer om den stalinistiska teorins och praktikens karaktär och källor, se Paul Le Blanc, ”Reflections on the Meaning of Stalinism”, *Crisis and Critique*, Vol. 3, nr 1, 29 mars 2016.

14 Thomas M Twiss, *Trotsky and the Problem of Soviet Bureaucracy*, Chicago: Haymarket Books, 2015.

garanterar deras levebröd och höjer dem högt över massorna runtom.”

Trotskij jämförde med byråkratiseringen av toppskikten inom fackföreningarna och arbetarklassens politiska partier, som höjde sig över den arbetarklass som de påstod sig representera, och hävdade att ”Sovjetbyråkratins härskande och okontrollerade ställning befrämjar en mentalitet som på många sätt är rakt motsatt en proletär revolutionärs. Såväl inom inrikes- som utrikespolitiken sätter byråkratin sina egna mål och medel före den revolutionära skolningen av massorna och saknar anknytning till den internationella revolutionens krav”. Hans analys sammanfattas i en enda begreppsmässigt fullpackad mening: ”På den proletära diktaturens grund – i ett efterblivet land omgivet av kapitalism – har för första gången ur arbetarnas övre skikt skapats en mäktig byråkratisk apparat som höjer sig över massorna och talar i deras namn, en apparat som har enorma resurser till sitt förfogande, där man håller varandra om ryggen och som genomsyrar en arbetarregerings politik med sina intressen, metoder och förordningar.”¹⁵

Långt från att framställa stalinismen som produkten av ett ont väsen, betraktar Trotskij den som sammanhängande med en mer övergripande utveckling av en byråkratiskt konservativ dynamik som på ett naturligt sätt härrörde ur historiska omständigheter som berodde på en speciell ekonomisk verklighet. Det är en analytisk metod som alla som känner till Karl Marx’ sätt att närma sig frågan lätt känner igen.

Trotskij analyserar nazismen, och fascismen i allmänhet, på liknande sätt genom att använda grundläggande marxistiska kategorier (och passa in andra marxistiska analyser – till exempel Antonio Gramscis i Italien och Rosa Luxemburgs nära kamrat Clara Zetkins i Tyskland).¹⁶ Innan vi undersöker Trotskijs analys av fascismen ska vi nämna en annan sida av stalinismen – dess ultra-vänsteristiska svängning 1929-1934.

I början av 1930-talet stod det helt klart för Trotskij att det var nödvändigt att hindra Hitler och den nazistiska rörelsen från att ta makten i Tyskland. Men huvudströmningen inom den kommunistiska rörelsen visade sig oförmögen att inse denna nödvändighet. Orsaken kan återfinnas i den politiska förvirring som stalinismen orsakade.

Stalins diktatur var resultatet av att den socialistiska revolutionen inte lyckades sprida sig utanför det som hade varit det enorma och underutvecklade ryska tsardömet, och därmed motsade bolsjevismens ursprungliga revolutionärt internationalistiska förväntningar. Den auktoritära byråkrati som det ledde till, och som dominerade inte bara Sovjetryssland utan också hela den Kommunistiska internationalen, anammade den ytliga pragmatism som kännetecknar sådana regimer. När en internationell ekonomisk lågkonjunktur började ödelägga den kapitalistiska världen 1929 gjorde denna ytliga pragmatism att de revolutionära förhoppningarna ökade bland byråkraterna, men de uttrycktes på ett mekaniskt och byråkratiskt sätt.

15 Leo Trotskij, ”*Vad härnäst? Det tyska proletariats ödesfrågor*”, på marxistarkiv.se, s 51-52. Den mest fullständiga analysen finns i *Den förrådade revolutionen*, på marxistarkiv.se.

16 Se analyserna av fascismen i Antonio Gramsci, *An Antonio Gramsci Reader: Selected Writings 1916-1935*, red. av David Forgacs, New York: Schocken Books, 1988, s. 135-185, och i Clara Zetkin, *Fighting Fascism: How to Struggle and How to Win*, red. av Mike Taber och John Riddell, Chicago: Haymarket Books, 2017.

Stalinisterna förde fram en teori om tre ”perioder”: den första perioden (1917-1922) hade varit en period av revolutionära omvälvningar, revolutionärt uppsving; den andra perioden (1922-1929) hade varit en period av revolutionär nedgång och kapitalistisk återhämtning; och den nya *tredje perioden*, som inleddes med den Stora depressionen, skulle inleda en period av kapitalistiskt sammanbrott och revolutionära segrar. Framtiden tillhörde den kommunistiska världsrörelsen under ledning av kamrat Stalin. Det största hotet mot revolutionens seger utgjordes inte av fascister och nazister – de betraktades som idiotiska demagoger som skulle visa sig vara hjälplösa inför historiens revolutionära flodvåg. Det verkliga hotet bestod av de vänsterströmningar inom arbetarklassen som inte var en del av den stalinistiska huvudströmningen inom Kommunistiska internationalen. Sådana element (vare sig det rörde sig om moderata socialister eller revolutionära socialister) riskerade att vilseleda arbetarna och dra bort dem från kamrat Stalins verkligt revolutionära ledarskap. Det innebär att de till syvende och sist och objektivt var fascisternas tvillingar – istället för socialister skulle de betraktas som ”socialfascister”.¹⁷

I början av 1930-talet blev gatustrider mellan tyska kommunister och nazister vardagsmat, men kommunisterna kunde inte tänka sig en allians mot nazisterna tillsammans med det stora tyska socialdemokratiska partiet – de så kallade ”socialfascisterna”. Och enligt Stalins anhängare skulle ett maktövertagande av Hitlers nazister innebära att massorna snabbt skulle vända sig mot dem och leda till en kommunistisk seger: ”Efter Hitler – vår tur!” Denna uppfattning passade bra till den politik av våldsamt och brutalt snabb industrialisering och jordbrukskollektivisering som var förknippad med Stalins mordiska ”revolution uppifrån” i Sovjetunionen 1928-1934.¹⁸

För Trotskij berodde nazismens framväxt på flera sammanstrålande utvecklingar. Nazismens växande massbas kom till största delen från vad han såg som ”småborgerliga” skikt – lantbrukare, affärsinnehavare, statstjänstemän, kontorsanställda, som absolut inte ville bli ”proletariserade” och blev alltmer desperata att hitta ett alternativ till det dystra status quo och den ökande ekonomiska krisen. De och en del ”efterblivna” skikt inom arbetarklassen stöttes av olika skäl bort från den ”marxism” som förknippades med både det stora tyska kommunistpartiet och det ännu större socialdemokratiska partiet, som båda hade sina rötter inom majoriteten av landets arbetarklass. Småborgerliga och alienerade arbetarelement drogs till en pöbelrörelse som genomsyrades av den ideologiska häxbrygd av superpatriotisk nationalism och rasism som var förhärskande i Tyskland i slutet av 1800- och början av 1900-talet. En våldsamt antisemitism blandades med en vag anti-kapitalistisk retorik. Ändå fick nazisterna ett stort materiellt stöd från viktiga delar av överklassen (aristokrater, finansmän, industriägare) som avskydde socialdemokraterna och fackföreningarna och

17 Det har påvisats att Nikolaj Bucharin, som under en kort period var allierad med Stalin, spelade en central roll för teoretiserandet om denna ”tredje period”, men Stalin och de som stod närmast honom utnyttjade det på ett mycket mer extremt och destruktivt sätt – se Nicholas N Kozlov and Eric D Weitz, “Reflections on the Origins of the ‘Third Period’: Bukharin, the Comintern, and the Political Economy of Weimar Germany”, *Journal of Contemporary History* Vol. 24, nr 3, juli 1989); även Georg Jungelas, *Det tyska proletariats tragedi*, på marxistarkiv.se; och Theodore Draper, “The Ghost of Social Fascism”, *Commentary*, februari 1967.

18 E.H. Carr, *Foundations of a Planned Economy, 1926-1929*, Volume Three-II, London: Macmillan Press, 1976, s 638-643; C.L.R. James, *World Revolution 1917-1936: The Rise and Fall of the Communist International*, red av Christian Høgsbjerg, Durham, NC: Duke University Press, 2017, s 306-348; Allan Merson, *Communist Resistance in Nazi Germany*, London: Lawrence and Wishart, 1985, s 19-22, 71-72.

verkligen fruktade den sorts kommunistiska revolution som hade segrat i Ryssland ett dussintal år tidigare, i synnerhet med tanke på den Stora depressionen. Den politiska massrörelse som nazisterna höll på att bygga utgjorde en motvikt och i slutändan en murbräcka för att krossa det marxistiska hotet.

En viktig ingrediens i nazisternas lockelse bland massorna var att de stora partierna inom arbetarnas vänster inte lyckades föra fram en revolutionär lösning på de problem som plågade samhället – socialdemokraterna på grund av sina egna byråkratiska ledares reformistiska och opportunistiska återhållsamhet; kommunisterna till en början på grund av sin bedrövliga oerfarenhet, som senare förvärrades av de sekteristiska skygglapparna hos den ”tredje periodens” stalinism. Speciellt när vänsterorganisationer och -partier visar sig vara ineffektiva, hävdade Trotskij, kommer småborgerliga skikt att vara sårbara för fascisternas lockelse, och drar med sig arbetarklassens mer konservativa skikt – vilket är precis vad som hände med den nazistiska rörelsen, när de tyska massorna attraherades av Hitlers svepande auktoritära visshet.

Trotskij uppmanade till en *enhetsfront* mellan socialdemokrater och kommunister (även inklusive oppositionella delar av båda), och lutade sig på ett begrepp som den tidiga Kommunistiska internationalen hade anammat – tack vare Lenin, Trotskij själv, och andra: uppfattningen att en arbetarklass som var splittrad i reformister och revolutionärer ändå kunde försvara och främja sina intressen med hjälp av en kampenhet. En enhetsfront måste bildas, och inom dessa ramar skulle revolutionärerna, som var de mest effektiva kämparna, till sist kunna erövra ett stöd från en majoritet av arbetarklassen. Denna dynamik visade sig i Ryssland 1917, då den reaktionära generalen Kornilov besegrades av enade arbetaraktioner, och i sin tur gav bolsjevikerna ett dominerande inflytande inom arbetarklassen. ”Om kommunistpartiet tvingas tillämpa enhetsfrontspolitiken så kommer detta nästan säkert att göra det möjligt att slå tillbaka det fascistiska angreppet”, hävdade Trotskij. ”En betydande seger över fascismen kommer i sin tur att bereda vägen för proletariets diktatur” – det vill säga för att arbetarklassen tar den politiska makten och inleder en övergång till socialism.¹⁹

Utöver att slå tillbaka hotet från nazisterna och få till stånd en socialistisk övergång i Tyskland skulle en sådan revolutionär utveckling sannolikt ge upphov till liknande revolutionära utbrott och övergångar på andra ställen, och genom att göra slut på Sovjetunionens isolering hjälpa till att få bukt med stalinismens inflytande där och inom den kommunistiska världsrörelsen. Utöver att sopa tvillingtyrannierna hitlerism och stalinism åt sidan, uppstår naturligt frågan om en sådan utveckling kunde ha förhindrat Andra världskriget.

Historien tog förstås en mer tragisk vändning. När Hitler väl kommit till makten så svängde Kommunistiska internationalen till slut i motsatt riktning, och uppmanade 1935 till något som en del uppfattade som en sorts superenhetsfront. Nu antogs kommunisterna förena sig med inte bara de återhållsamma socialisterna, utan också (och särskilt) med liberala kapitalistiska politiker, i syfte att skapa liberala kapitalistiska regeringar som skulle bilda en allians med Sovjetunionen mot Hitlers Tyskland. Kominterns talesman Giorgi Dimitrov förklarade: ”Nu måste de arbetande massorna i en

19 Leo Trotskij, ”*Vad härnäst? Det tyska proletariets ödesfrågor*”, på marxistarkiv.se, s 78.

rad kapitalistiska länder *konkret* och i denna dag välja – inte mellan proletär diktatur och borgerlig demokrati, utan mellan den borgerliga demokratin och fascismen.” Som historiken E H Carr har konstaterat hade ”Lenins ’enhetsfront’ utformats för att påskynda den proletära revolutionens ankomst” medan ”Dimitrovs ’folkfront’ var utformad för att hålla den proletära revolutionen vilande för att ta itu med fascismens överhängande kris”, och tillade: ”man var noga med att inte ruska om mottagligheten hos de imperialistiska länder, vars stöd Komintern försökte få för en antifascistisk front”.²⁰

Under de åtta decennierna sedan dess har revolutionära socialister gång på gång stött på både gammaldags stalinister och måttfulla socialister som aggressivt har drivit samma politiska linje. När Trotskij argumenterade mot det så utvecklade han inte någon sorts ny teori, utan fortsatte bara att tillämpa det enhetsfrontsperspektiv som vägledde Kommunistiska internationalen under Lenin.

De insikter och perspektiv som Trotskij utvecklade på sin tid är fortfarande av värde och har en genklang för vår tid. Men det finns – för att avsluta dessa anmärkningar – en metodfråga som förtjänar att uppmärksammas. Den hänger samman med Trotskijs varning för att tänka ut en förmodat ”ortodox trotskistisk” eller ”ortodoxt revolutionär” uppsättning taktiker som skulle tillämpas ”från Paris till Honolulu” som han uttryckte det. Under diskussioner med Trotskij och andra i Mexiko 1938, uttryckte en erfaren amerikansk kamrat (Charlie Curtiss) oro över att trotskister i olika länder, med hans ord, ”har ett väldigt mekaniskt sätt att närma sig frågan om den permanenta revolutionen”. Han framhöll att ”betoningen borde ligga på att studera varje konkret fall, inte bara på abstraktioner utan på varje konkret fall”. Trotskij höll med, och pekade på att ”en schematiserad utformning av den permanenta revolutionen kan bli och blir verkligen ytterst farlig för vår rörelse i Latinamerika”. När man försöker ge ledarskap åt arbetarnas kamp, betonade han, var det ingen mening att ”ställa en abstrakt socialistisk diktatur mot massornas verkliga behov och strävanden”. Istället måste revolutionärer utgå från verkliga ”dagliga strider för att gå mot den nationella borgarklassen på grundval av arbetarnas behov”, och med hjälp av denna taktik ”erövra ledningen över arbetarna” och via demokratisk masskamp hjälpa arbetarna att få makten.²¹

Kopplat till detta var Trotskijs kritik av kamrater som ”ersätter verkligt politiskt arbete bland massorna med en [till synes revolutionär] monolog”. Han uttryckte samma oro på olika sätt, och varnade en annan gång mot en benägenhet att, som han uttryckte det, ”terrorisera arbetarna med abstrakta generaliseringar och förlama viljan till aktivitet”. Det är viktigt att lyssna på och lära av andra, för att föra fram revolutionära perspektiv på ett sätt som låter vettigt för folk – eller, som Trotskij uttrycker det, bör revolutionära aktivister ”i första hand ha bra öron och först i andra hand en bra tunga”.²²

20 Giorgi Dimitrov, *Tal vid Kominterns 7:e kongress 1935*, på marxistarkiv.se, s 54 ; E.H. Carr, *The Twilight of the Comintern, 1930-1935*, New York: Pantheon Books, 1982, s 419, 426.

21 Leo Trotskij, ”Latin American Problems: A Transcript, November 4, 1938,” i *Writings of Leon Trotsky, Supplement 1934-40*, red av George Breitman, New York: Pathfinder Press, 1979, s 782, 783, 784.

22 Leo Trotskij, ”The Social Composition of the Party”, i *Writings of Leon Trotsky, 1936-37*, red av George Breitman, New York: Pathfinder Press, 1978, s 489, 490. Se även *Leo Trotskij och det revolutionära partiets organisationsprinciper*, av Diane Feeley, Paul Le Blanc och Thomas Twiss, på marxistarkiv.se.

Detta hänger samman med vad Trotskij strävar efter i *Övergångsprogrammet* från 1938: ”Under den dagliga kampens gång måste vi hjälpa massorna att finna bron mellan de nuvarande kraven och revolutionens socialistiska program”, skrev han. ”Denna bro bör innefatta ett system av *övergångskrav*, som utgår från dagens förhållanden och dagens medvetande bland breda skikt av arbetarklassen och undantagslöst leder till den avgörande slutsatsen: proletariats makterövring.”²³ Att dra in ett allt större antal människor i faktisk masskamp här och nu, för mål som för dem verkar helt rimliga men som kommer i skarp motsättning till det kapitalistiska status quo – det är det som hjälper till att skapa ett revolutionärt medvetande och revolutionär kamp.

”Hur mobiliseras största möjliga antal; hur höjs medvetandenivån genom handling; hur förenas på mest effektiva sätt styrkorna för den oundvikliga konfrontationen med de härskande klasserna” – det var de problem som Trotskij brottades med i detta den Fjärde internationalens grundningsdokument. Mer än sex decennier senare delade Fjärde internationalens medlem Daniel Bensaid med sig av sin egen förståelse av detta: ”Uppfattningen om övergångskrav övervinner den sterila motsättningen mellan en reformistisk politik som tror att samhället kan förändras utan en revolution av det, och att göra en fetisch av den ’strålande dag’ som inskränker revolutionen till dess kulminerande ögonblick, till förfång för ett organisatoriskt och skolande tålmodigt arbete.”²⁴

Återigen är sådana insikter knappast unika för Trotskij. De är förvisso avgörande för hans politik, men de har också varit en väsentlig del av den revolutionära marxismens metodologi under de senaste 160 åren, och en del av den internationella arbetarrörelsens gemensamma visdom under en ännu längre tid. Och de går att hitta i Rosa Luxemburgs tidigare förmaningar i 1900-talets gryning, att en kompromisslös kamp för samhällsreformer är arbetarklassens väg för att uppnå det medvetande, självförtroende, organisering och erfarenhet som krävs för att förverkliga målet om en socialistisk revolution.²⁵

Faktum kvarstår att dessa utmanande begrepp, tillsammans med de andra sidor av Leo Trotskijs revolutionära teorier som har berörts i dessa anmärkningar, kan vara användbara för oss när vi idag och imorgon försöker bygga en effektiv kamp för frihet och socialism.

23 Leo Trotskij, *Övergångsprogrammet*, på marxistarkiv.se, s 11-12.

24 Daniel Bensaid, *Strategies of Resistance and “Who Are the Trotskyists?”*, London: Resistance Books, 2009, s 23.

25 Rosa Luxemburg, *Sociala reformer eller revolution?*, på marxistarkiv.se.